2-чи чәдвәл

Стансија сынағында јени чинсләрин биоложи, технножи вә мәһсулдарлыг көстәричиләри(3 илдән орта)

Көстәричиләр	Шәки-1 (нәзарәт)	Мајак-3	Мајак-4
Гренанын дирилмәси, %	95,9	96,5	96,6
Бир грамда гренанын сајы, әд.	1707	1771	1689
Бир грамда гурдун сајы, әд.	2503	2576	2498
Јемләмә мүддәти, сут.	26,3	26,0	26,0
Јашама габилијјәти, %	95,8	96,0	96,0
Дири бараманын күтләси, г	2,19	2,27	2,24
Барама пәрдәсинин күтләси, мг	454	492	498
Дири бараманын ипәклилији, %	20,7	21,7	22,1
Гуру бараманын күтләси, мг	928	961	946
Гуру бараманын ипәклилији, %	47,2	50,0	50,5
Барама пәрдәсинин ачылмасы, %	87,6	88,1	87,7
Барама сапынын узунлуғу:			
үмуми, м	1174	1428	1316
гырылмадан ачылан, м	1061	1288	1167
Сапын метрики нөмрәси, м/г	3058	3367	3135
Дири барамадан гуру барама чыхымы, %	42,+-0,2	42,4+-0,1	42,2+-0,2
Хам ипәк чыхымы, %	41,4+-0,3	44,0+-0,5	44,3+-0,3
Бир грам гурддан:			
дири барама мәһсулу, кг	5,26+-0,06	5,61+-0,05	5,37+-0,06
гуру барама мәһсулу, кг	2,22+-0,01	2,38+-0,02	2,27+-0,03
Хам ипәк мәһсулу, г	919+-9	1046+-10	1003+-8

Јени чинсләрин ән мүһүм хүсусијјәти исә одур ки, онлар биоложи вә технољожи көстәричиләрлә јанашы, барама вә ипәк мәһсулдарлығына көрә дә нәзарәт чинсини хејли өтүр. Бу исә онларын игтисади чәһәтдән даһа сәмәрәли олмасына там тә'минат верир.

Јени чинсләрин морфоложи характеристикасы беләдир:

Мајак-3 - тыртыллары ағ рәнкдәдир, маскасыз вә халсыздыр. Барамалары овал формалы, ағ рәнклидир. Барама пәрдәси хырда дәнәвәрлидир.

Мајак-4 - тыртыллары боз рәнкдәдир, арха тәрәфдән габаг дөш сегментиндә маскасы, 2-чи вә 5-чи гарын сегментләриндә исә ики чүт ајпара шәкилли халлары вардыр. Барамалары боғмалы силиндрик формалы, ағ рәнклидир. Барама пәрдәси орта дәнәвәрлидир.

ХАРИЧИ ӨЛКӘ ТӘЧРҮБӘСИНДӘН

ВЈЕТНАМДА ТУТ ИПӘКГУРДУНУН ЈОЛУХУЧУ ХӘСТӘЛИКЛӘРИ ВӘ ЗӘРӘРВЕРИЧИЛӘРИ

И. И. ГАРАЈЕВ,
бајтарлыг елмләри намизәди

Азәрбајчан Елми Тәдгигат Ипәкчилик Институту

Ипәкчилик - Вјетнамын гәдим кәнд тәсәррүфаты саһәси олмагла, бу өлкәдә ики әср әввәл инкишаф етдирилир. Вјетнам Сосиалист Республикасында ипәкчилијин ән күчлү инкишаф дөврү 80-чи илләрә тәсадүф едир. Бу дөврдә өлкәдә ипәкчилијин даһа кениш инкишафы үчүн бир сыра дөвләт гәрарлары гәбул едилмиш, о чүмләдән 1985-чи илдә ипәкчилик елм-истеһсалат бирлији јарадылмышдыр. Һәмин вахтдан бирлијин нәздиндә Вјетнам-Совет биркә ипәкчилик елминин уғурларындан истифадә едәрәк өлкәдә хам ипәк истеһсалыны артырмаг, бунунла да халгын вә харичи базарын ипәк мәһсулуна олан еһтијачыны өдәмәк тапшырығы гојулмушдур.

Игтисади чәһәтчә Вјетнамда ипәк истеһсалы вә онун сәмәрәлилији башга кәнд тәсәррүфаты мәһсуллары (чај, кофе, каучук) арасында хүсуси јер тутур. Ипәкчилијин өлкәдә һәртәрәфли инкишафына наил олмаг үчүн елми-тәдгигат мүәссисәләриндә ипәкчилијин мүхтәлиф проблемләринин, о чүмләдән башга өлкәләрдән алынмыш тут

ипәкгурду чинсләри вә чәкил сортларынын иштиракы илә јени чинс вә сортларын, һибрид бирләшмәләринин јарадылыб, өјрәнилмәсинә хүсуси фикир верилир.

Өлкәнин хам ипәјә олан еһтијачыны өдәмәк үчүн ипәкчилијин гаршысында дуран әсас мәсәләләрдән бири гурдларын сағлам бәсләнилмәсидир. Бунун үчүн пебрин спорларындан азад грена һазырламаг үчүн термогренаж технолокијасынын тәтбиги бөјүк әһәмијјәт кәсб едир. Тут ипәкгурдунун дикәр јолухучу хәстәликләринин дә ипәкчилијә вурдуғу зәрәрин игтисади бахымдан өјрәнилмәсинә бөјүк еһтијач вардыр. Һәмин хәстәликләрдән гуртулараг, сысгалыг, септисемија, полиедроз, мускардина даһа чох диггәти чәлб едир. Бурада тут ипәкгурдунун зәрәрверичиләриндән ев милчәјинин тут ипәкгурдунун мүвафиг инкишаф фазаларында 50-60%-ә гәдәр тәләфат вермәси дә нәзәрә алынмалыдыр.

Тут ипәкгурдунун јолухучу хәстәликләринин вә зәрәрверичиләринин өјрәнилмәси 1985-1988-чи илләрдә апарылмышдыр. Тут ипәкгурдунун јемләндирилмәси тәкрары тәчрүбәләрлә бүтүн ил боју давам етдирилмишдир. Тәчрүбә ишләри ВСР вә кечмиш ССРИ арасында олан мүвафиг мүгавиләјә әсасән Орта Асија ЕТ Ипәкчилик Институтунда тәсдиг олунмуш методика әсасында апарылмышдыр.

Тут ипәкгурдунун јолухучу хәстәликләринин өјрәнилмәси 2 истигамәтдә апарылмышдыр:

1. Хәстәликләрин нөв тәркиби, инкишаф динамикасы вә онларын чох тәкрарлы јемләмәләрдә игтисади зәрәри.

2. Пебрина спорларындан азад грена һазырламаг үчүн мөвчуд термогренаж үсулларынын вә онларын комбинәедилмиш формада тәтбигинин өјрәнилмәси.

Тәдгигатлар Вјетнам Сосиалист Республикасынын Лам-Донг әјаләтинин Бао-Лок маһалынын Зилин, Лог-Нгој, Бао-Лок грензаводларында вә барама ачма фабрикләриндә апарылмышдыр. Тәчрүбә үчүн көстәрилән мәнтәгәләрдән 3 тәкрарда, һәр тәкрарда 1 кг барама олмагла илин һәр ајында бир дәфә барама нүмунәси көтүрмүш вә тәкрарлар үзрә онларда кар, гара-чыхар барамаларын сајы мүәјјәнләшдирилмишдир. Алынмыш 1 кг-да олан сағлам вә хәстә барамаларын нисбәтинә көрә тут ипәкгурдунун јолухучу хәстәликләри вә зәрәрверичиләринин зоналар үзрә орта игтисади зәрәри мүәјјәнләшдирилмиш, сонра һәмин хәстә барамаларын пупларынын ајры-ајрылыгда микроскоп мүајинәсиндә һәмин хәстәликләрин нөв тәркиби арашдырылмышдыр.

Биринчи чәдвәлдә Лам-Донг әјаләтиндә тут ипәкгурдунун јолухучу хәстәлик вә зијанверичиләринин тәкрар јемләмәләрдә нөв тәркиби вә јајылма дәрәчәси верилмишдир. Рәгәмләрдән көрүндүјү кими ипәкгурдунун јолухучу хәстәликләриндән ән јајылмыш бактериал (гаратулуг, сысгалыг, септисемија) хәстәликләри - 45,0%, вирус - 5,5%, көбәләк - 0,3%, пебрина - 10,3%-дир. Тут ипәкгурду зәрәрверичиләринин јајылмасы 38,9% тәшкил едир.

Ишин кедишиндә Лам-Донг әјаләтиндә тут ипәкгурдунун јолухучу хәстәликләринин вә зәрәрверичиләрин ил әрзиндә ипәкчилик тәсәррүфатларына вурдуғу зәрәрин мигдары өјрәнилмишдир. Апарылмыш ишин нәтичәси 2-чи чәдвәлдә верилир.

Чәдвәл 1

Лам-Донг әјаләтиндә тут ипәкгурдунун јолухучу хәстәликләринин нөв тәркиби вә јајылма һәчми (икииллик орта рәгәм)

Илин ајлары	Хәстәлик вә зәрәрверичиләрин тәркиби						
	Пебрина,%	Гаратулуг,%	Сысгалыг,%	Септисемија,%	Мускардина,%	Полиедроз,%	Ев чибини,%
Јанвар	25,4	18,3	15,8	12,5	0,4	2,8	24,9
Феврал	12,4	13,4	15,4	16,0	0,9	6,2	35,7
Март	9,8	9,7	15,0	15,6	0,03	8,0	41,9
Апрел	2,1	4,6	9,5	42,8	0,4	14,8	25,8
Мај	6,5	7,8	11,9	22,4	0,2	5,2	46,2
Ијун	5,1	7,2	16,1	19,3	0,1	3,6	48,6
Ијул	4,4	6,8	18,4	18,3	0,4	4,6	47,2
Август	8,5	8,6	19,5	20,9	—	2,6	40,0
Сентјабр	17,8	12,6	11,1	12,8	0,25	2,5	40,0
Иллик орта	10,3	9,3	4,7	20,5	0,3	5,5	38,9

Ики сајлы чәдвәлдән көрүндүјү кими тут ипәкгурдунун јолухучу хәстәликләриндән вә зәрәрверичиләриндән ипәкчилик тәсәррүфатларына дәјән игтисади зәрәрин һәчми илин мүхтәлиф ајларында 4,2%-дән 10,5%-ә гәдәр дәјишир. Үмумиләшдирәрәк, һәмин амилләрин тә'сири нәтичәсиндә өлкәнин ипәкчилик тәсәррүфатларында илдә 8%-ә гәдәр аз барама тәдарүк едилир.

Апардығымыз тәдгигатлар нәтичәсиндә мүәјјән едилмишдир ки, Вјетнам Сосиалист республикасынын ипәкчиликлә мәшғул олан рекионларында тут ипәкгурдунун јолухучу хәстәликләриндән: бактериоз - гаратулуг, сысгалыг, септисемија; көбәләк - мускардина, фузариоз, аспергиллиоз; вирус - сарылыг; ибтидаиләрдән - пебрина хәстәликләри кениш јајылмышдыр.

Чәдвәл 2

Лам-Донг әјаләтиндә тут ипәкгурду хәстәликләринин вә зәрәрверичиләринин барама истеһсалына вурдуғу зәрәрин һәчми, %-лә (икиллик орта рәгәм)

Илин ајлары	Тәкрарда бараманын күтләси, г	Нүмунәдә олан бараманын мигдары (әдәд)	Кар-чыхар барама (әдәд)	Кар-чыхар барама %-лә
Јанвар	1000	630,0	42,5	6,8
Феврал	1000	569,0	30,0	5,3
Март	1000	684,5	52,0	7,6
Апрел	1000	650,5	46,5	7,1
Мај	1000	661,5	37,7	5,7
Ијун	1000	609,3	54,0	8,8
Ијул	1000	627,7	49,1	7,8
Август	1000	572,2	60,3	10,5
Сентјабр	1000	676,0	42,3	6,3
Октјабр	1000	644,0	55,0	8,5
Нојабр	1000	—	—	—
Декабр	1000	652,0	27,0	4,2
Иллик орта		623,6	45,1	7,2

Ев милчәјинин јајылма ареалы тут ипәкгурдунун јолухучу хәстәликләриндән даһа кениш олмагла онлар тут ипәкгурдларынын III-V јашларда күтләви тәләфатына сәбәб олур. Әкәр онлар сүфрәләрини тут ипәкгурдларынын бәдәнинә V јашын ахырынчы күнләриндә дахил едиләрсә белә гурдлар барама сарыдыгдан сонра, һәмин сүрфәләр бараманы дешәрәк орадан чыхыр вә ону ачылмаг үчүн јарарсыз едир.

Апардығымыз иш Вјетнам сосиалист республикасы ипәкчилијиндә көстәрилән хәстәлик вә зәрәрверичиләрә гаршы үмуми мүбаризә тәдбирләринин ишләнмәсиндә вә дүзкүн истигамәтләндирилмәсиндә мүһүм рол ојнамышдыр.

СИНТЕТИК СЕЛЕКСИЈА МЕТОДУ ИЛӘ ЈЕНИ ЈАРАДЫЛАН ГӘЛӘБӘ ТУТ ИПӘКГУРДУ ЧИНСИ

Н. Һ. БӘДӘЛОВ, кәнд тәсәррүфаты елмләри доктору,
З. А. ҺАЧЫЈЕВА, кәнд тәсәррүфаты елмләри намизәди

Азәрбајчан Елми Тәдгигат Ипәкчилик Институту

Һејвандарлығын мүхтәлиф саһәләриндә олдуғу кими ипәкчилијин селексијасында да вачиб вә актуал проблемләрдән бири јени чинс вә һибридләрин јарадылыб тәтбигиндән ибарәт олмалыдыр.

Илк дәфә олараг Азәрбајчан ипәкчилијиндә селексија-дамазлыг ишләринин методларыны, ајры-ајры проблемләрини өјрәнән вә нәтичәдә ағбарамалы ипәкгурду чинс вә һибридләринин јарадылмасынын тәшәббүскары олан ипәкчилик институту һазырда бу истигамәтдә тәдгигат ишләрини давам етдирир.

1988-чи илдән башланылмыш селексија ишләриндә сечмә әсасән гурдларын комплекс тәсәррүфат гијмәтли көстәричиләринә көрә апарылыр. Анчаг әсас истигамәт тут ипәкгурдунун бүтүн дөврү әрзиндә јашама габилијјәтинин јүксәк олмасына, барамадан ипәк